МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ
«УКРАЇНА»
ВІННИЦЬКИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ

Кафедра реабілітаційних технологій

Освітня програма «Соціальна робота»
Спеціальність: 231 «Соціальна робота»

КВАЛІФІКАЦІЙНАРОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «бакалавр»

«СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї»

Студент _____ Суховецька Г.А.
(підпис)
Науковий
керівник _____ д.політ.н., проф. Давиденко В.В.
(підпис)
Рецензент _____ к.пед.н., доц. Давидюк М. О.
(підпис)

Допущено до захисту
Т.в.о. завідувача кафедри реабілітаційних технологій
_____ «30» травня 2025 р. Путінцева В.В.
(підпис)

Вінниця 2025

ЗМІСТ

ВСТУП……..3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ……..5
1.1. Насильство над дітьми в сім'ї як об’єкт соціальної роботи……..5
1.2. Нормативно-правові засади захисту дітей від насильства……..
1.3. Систем надання послуг дітям постраждалим від домашнього насильства…
Висновки до розділу 1……
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЛЯ В СІМ’Ї НА ПРИКЛАДІ ЦЕНТРУ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ТИВРІВСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ……
2.1. Соціально-психологічна допомога дітям, які зазнали насильство……
2.2. Методи роботи соціального працівника з родиною дитини…….
2.3 Програми реабілітації та соціальної адаптації постраждалих дітей у ЦСП Тиврівської СР…….
2.4. Напрямки підвищення надання соціальних послуг дітям що зазнали насильства в сім’ї ……..
Висновки до розділу 2……..
ВИСНОВКИ…….
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….
ДОДАТКИ

ВСТУП

Актуальність дослідження. Насильство в сім'ї є однією з найбільш гострих соціальних проблем сучасного суспільства, що негативно впливає на психоемоційний стан, соціальну адаптацію та подальший розвиток дитини. Досвід насильства може спричинити серйозні психологічні травми, які проявляються у вигляді страхів, низької самооцінки, труднощів у комунікації, девіантної поведінки тощо. У зв'язку з цим постає необхідність розроблення та вдосконалення механізмів соціальної роботи з дітьми, які зазнали насильства в сім'ї, що обумовлює актуальність даного дослідження.

Особливості постановки проблеми. Важливим аспектом є інтегрований підхід до соціальної роботи, який включає психологічну, педагогічну, правову та соціальну підтримку постраждалих дітей. Соціальні працівники відіграють ключову роль у виявленні фактів насильства, наданні допомоги жертвам та їхній реабілітації, а також у профілактиці подібних явищ у майбутньому. У межах цього дослідження увага приділяється аналізу сучасних методів соціальної роботи, які сприяють ефективному подоланню негативних наслідків насильства та формуванню безпечного соціального середовища для дитини. Ряд науковців, зокрема К. Леві-Строс, С. Палмер, Е. Фромм, зосереджували свою увагу на дослідженні таких форм сімейного насильства, як фізичне та сексуальне. Аналіз робіт українських і зарубіжних дослідників свідчить, що насильство в сім'ї негативно впливає на психічне здоров'я дітей, однак його наслідки часто не мають чітких симптомів або ознак, які б безпосередньо вказували на причину відхилень.

Мета дослідження – визначити ефективні методи соціальної роботи з дітьми, які зазнали насильства в сім'ї, а також розробити рекомендації щодо їх удосконалення.

Завдання дослідження:

1) Проаналізувати теоретичні підходи до проблеми насильства над дітьми в сім'ї.

2) Визначити особливості психологічного стану дітей, які стали жертвами насильства.
3) Дослідити основні напрями соціальної роботи з постраждалими дітьми.
4) Виявити проблеми та труднощі, що виникають у процесі надання соціальної допомоги.
5) Запропонувати ефективні методи соціальної роботи та рекомендації щодо їх застосування.

Об'єкт дослідження – процес соціальної роботи з дітьми, які зазнали насильства в сім'ї.

Предмет дослідження – методи та форми соціальної підтримки дітей, що постраждали від насильства в сім'ї.

Методи дослідження. Методологія дослідження базується на комплексі методів, які дозволили отримати об'єктивну та всебічну картину організації соціальної роботи з проблемними сім'ями. Серед основних методів слід зазначити:

1) **Теоретичний аналіз** наукової літератури, нормативно-правових актів і методичних рекомендацій з питань соціальної роботи, що дозволив сформувати базове уявлення про сутність проблемних сімей та методи роботи з ними.
2) **Порівняльний аналіз** практичних підходів і методів, що застосовуються у Центрі, з метою визначення їх ефективності та відповідності сучасним вимогам.
3) **Емпіричний метод** (спостереження та інтерв'ю) – використаний для збору інформації про робочі процеси, взаємодію з клієнтами та співпрацю з іншими соціальними службами.
4) **Метод рефлексії** – для аналізу власного досвіду проходження практики, визначення проблемних аспектів та розробки рекомендацій для подальшого вдосконалення діяльності.
5) **Анкетування** – для збору первинних даних щодо ефективності соціальної роботи та потреб дітей, які зазнали насильства в сім'ї.

Апробація результатів дослідження здійснювалася через участь у наукових конференціях, публікацію статей у фахових виданнях, а також впровадження розроблених рекомендацій у практичну діяльність соціальних служб.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел із 55 найменувань, містить 3 таблиць і 2 рисунків та 2 додатків. Загальний обсяг роботи складає 56 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

1.1. Насильство над дітьми в сім'ї як об’єкт соціальної роботи

Насильство над дітьми в сім’ї є серйозною проблемою, яка має значний вплив на фізичний, психічний та емоційний стан дитини, а також на її майбутнє життя. Дане явище поширене у багатьох країнах світу та може набувати різних форм, кожна з яких завдає шкоди дитині та порушує її права. Насильство в сім’ї може бути як свідомою дією з боку батьків чи опікунів, так і наслідком нехтування потребами дитини. В обох випадках воно є неприпустимим і потребує негайного втручання з боку суспільства та відповідних органів. Види насильства над дітьми в сім’ї:

Фізичне насильство – це застосування фізичної сили щодо дитини, що може проявлятися у вигляді побоїв, ударів, стусанів, опіків, трясіння, штовхання або інших дій, які спричиняють біль, тілесні ушкодження або навіть можуть стати причиною летального результату. Таке насильство може бути наслідком агресії дорослих, відсутності контролю над власними емоціями, вживання алкоголю чи наркотичних речовин. Часто фізичне покарання використовується як метод виховання, однак воно не лише не сприяє розвитку дисципліни, а й призводить до серйозних психологічних проблем у дитини [7, с. 89-92].

Психологічне насильство включає систематичне приниження, залякування, ізоляцію, образи, маніпуляції, погрози, постійне ігнорування потреб дитини. Таке ставлення з боку батьків або опікунів формує у дитини низьку самооцінку, викликає почуття невпевненості, страху, тривожності, що може стати причиною депресії та інших психічних розладів. Психологічне насильство нерідко є менш помітним, ніж фізичне, але його наслідки можуть бути не менш руйнівними.

Економічне насильство – це позбавлення дитини необхідних матеріальних благ, таких як їжа, одяг, житло, доступ до освіти та медичної допомоги. Це може

бути результатом байдужості батьків до потреб дитини, їхньої нездатності організувати фінансове забезпечення сім'ї або свідомого нехтування обов'язками щодо догляду за дитиною. Наслідки такого насильства включають фізичне виснаження, погіршення здоров'я, соціальну ізоляцію та проблеми з навчанням.

Сексуальне насильство над дітьми є одним із найтяжчих видів насильства, що включає будь-які дії сексуального характеру щодо дитини: примус до статевого акту, розбещення, сексуальні домагання, використання дитини у порнографії, демонстрація непристойних матеріалів. Жертви сексуального насильства часто відчувають глибоку психологічну травму, яка може вплинути на їхні стосунки з оточуючими, спричинити депресію, посттравматичний стресовий розлад та навіть суїцидальні думки. Діти, які зазнали такого виду насильства, потребують негайної психологічної допомоги та підтримки [10].

Дана форма насильства, яка проявляється у відсутності належного догляду за дитиною, ігноруванні її основних потреб, таких як регулярне харчування, медичний догляд, увага до емоційного стану. Нехтування може бути як ненавмисним (через відсутність знань або ресурсів у батьків), так і свідомим, коли батьки просто не хочуть дбати про свою дитину. Наслідки такого ставлення включають фізичне та емоційне виснаження, затримку у розвитку, соціальну ізоляцію, проблеми у навчанні та самоідентифікації.

Насильство у сім'ї може мати довгострокові наслідки, які впливають на формування особистості дитини, її психічне здоров'я, емоційну стабільність та здатність будувати здорові відносини у майбутньому. Діти, які зазнали насильства, часто страждають на [19, с. 123-136]:

1) Депресію, тривожність, емоційну нестабільність.
2) Проблеми у навчанні та соціалізації.
3) Агресивну або, навпаки, замкнуту поведінку.
4) Високий ризик повторення насильницьких моделей поведінки у дорослому житті.

Також у дорослому віці жертви дитячого насильства часто стикаються з труднощами у побудові здорових сімейних стосунків, мають низьку самооцінку, проблеми з довірою до оточуючих.

Боротьба з насильством над дітьми в сім'ї потребує комплексного підходу (див. рис. 1.1).

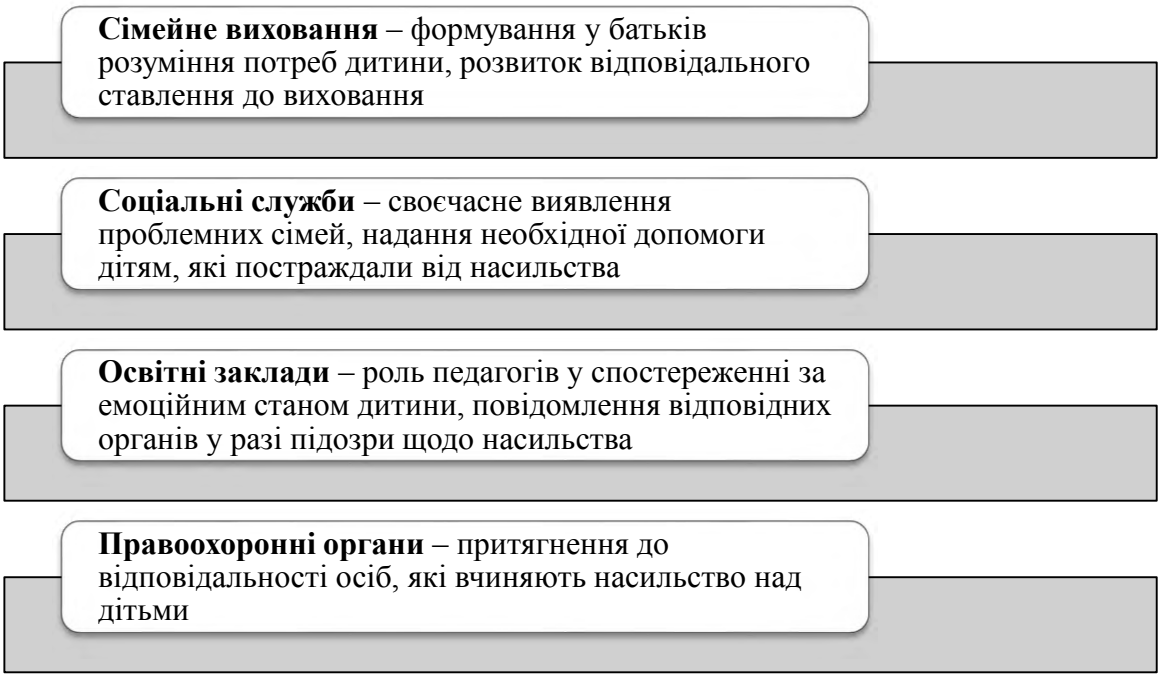

Рис. 1.1. Запобігання та боротьба з насильством

Насильство над дітьми в сім'ї – це не лише особиста справа кожної родини, а серйозна суспільна проблема, яка вимагає негайного реагування [11, с. 112-115]. Захист прав дитини, створення безпечного середовища для її розвитку, забезпечення належної допомоги жертвам насильства – це завдання, яке потребує участі держави, громадських організацій, соціальних служб та всього суспільства. Тільки завдяки спільним зусиллям можна зупинити цикл насильства та забезпечити дітям щасливе дитинство, сповнене турботи, любові та безпеки.

1.2. Нормативно-правові засади захисту дітей від насильства

Першим міжнародним актом, що звернув увагу на права дітей, була Женевська декларація 1924 року, яка була спрямована на забезпечення умов для нормального фізичного і психічного розвитку дітей, надання їм допомоги, належного виховання та захисту. Важливим етапом стала Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року (вступила в силу з 1976 року), в якій вперше були закріплені основи захисту прав дітей. Декларація продовжила свій розвиток через пакети прав людини, що гарантували рівність прав для всіх дітей і забезпечення розв'язання їх основних соціальних проблем.

20 листопада 1959 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Декларацію прав дитини, яка визначає права дітей у сучасному суспільстві. Даний документ складається з 10 принципів, у яких проголошується, що дитина, незалежно від раси, статі, мови, віросповідання, повинна мати право на соціальний захист і умови, що дозволяють їй розвиватися фізично, розумово, морально та духовно.

Конвенція про права дитини, прийнята 20 листопада 1989 року, є важливим міжнародним документом, що гарантує найкраще дитинство і створює умови для розвитку повноцінних громадян у майбутньому. Україна ратифікувала Конвенцію в 1991 році, що сприяло внесенню відповідних змін до національного законодавства. Документ ратифікували 189 країн, серед яких не виявили бажання підписати США і Сомалі [16].

Згідно з Конвенцією, держави-сторони повинні вжити заходів на національному та міжнародному рівнях для запобігання схиляння або примусу дітей до незаконної сексуальної діяльності, експлуатації дітей у проституції, порнографії, а також для запобігання їх викраденню та торгівлі людьми. Вони зобов'язані захищати дітей від усіх форм експлуатації, що шкодять їхньому благополуччю.

Основним принципом багатьох міжнародних правових актів є заборона жорстокого поводження з людьми, зокрема з дітьми. Цей принцип має бути

непорушним за будь-яких обставин, хоча на практиці він часто порушується в різних країнах.

Україна, як і багато європейських країн, запровадила ряд заходів щодо боротьби з насильством над дітьми. Конституція України та численні закони, такі як «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про органи і служби у справах дітей», гарантують право дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та захист від насильства у будь-якому його прояві [3, с. 69-72].

Новий підхід до вирішення проблеми домашнього насильства, заснований на європейських стандартах, закріплений у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та відповідних постановах Кабінету Міністрів України, зокрема щодо взаємодії суб’єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству.

Захист дитини включає усі форми запобігання насильству, включаючи сексуальне насильство, експлуатацію, втягнення у злочинну діяльність, наркотичну залежність, а також використання дітей для створення порнографічних матеріалів чи примушування до проституції.

Незважаючи на розвинену нормативно-правову базу, дослідження та практика показують, що проблема насильства над дітьми залишається актуальною. Для розуміння основних явищ, пов’язаних із цим, важливо чітко визначити та уточнити основні поняття, що стосуються дослідження цієї проблеми [14, с. 2119-226].

Передусім необхідно визначити, які діти потрапляють до категорії тих, що перебувають у складних життєвих обставинах. Згідно з урядовими нормативно-правовими актами, дитина, яка потрапила в складні життєві умови, це така дитина, чия ситуація негативно впливає на її здоров’я, розвиток та життя, зокрема через інвалідність, тяжку хворобу, безпритульність, конфлікт з законом, залучення до найгірших форм праці, залежність від психотропних речовин, жорстоке поводження, зокрема домашнє насильство, або відсутність належного виконання батьківських обов’язків, а також через обставини стихійних лих,

техногенних аварій, воєнних дій тощо. Дані обставини визначаються після оцінки потреб дитини [18]. Важливими для нашої роботи є поняття «жорстоке поводження» та «насильство», що мають різні трактування в науковій спільноті. Деякі дослідники ототожнюють ці поняття, інші – розрізняють. Ми вважаємо, що «жорстоке поводження» є більш широким поняттям, яке не завжди має умисний характер і не завжди прямо порушує права дитини, однак може завдавати шкоди її інтересам.

Жорстоке ставлення може включати прояви насильства. Згідно із Законом України «Про охорону дитинства» (ст. 1), жорстоке поводження з дитиною може проявлятися через фізичне, психологічне, сексуальне або економічне насильство, а також незаконні дії, пов'язані з використанням дитини в експлуатаційних цілях, наприклад, торгівля дітьми, рабство, примусова праця чи використання дитини у збройних конфліктах [17]. До форм жорстокого поводження можна віднести: рабство, примусову працю, вербування дітей для проституції, експлуатацію в порнографічних цілях, роботу, яка може завдати шкоди здоров'ю, втягнення в злочинну діяльність, а також примус до вживання наркотичних чи психотропних речовин. Крім того, жорстоке поводження включає будь-які дії, що можуть зробити дитину свідком злочинів або призвести до сексуального насильства [9].

З іншого боку, насильство зазвичай визначається як умисне фізичне чи психологічне втручання однієї особи в життя іншої особи, яке здійснюється без її згоди і може спричинити фізичну, моральну чи майнову шкоду [20]. Жорстоке поводження може проявлятися через байдужість дорослих, відсутність належного догляду за дитиною, до фізичних покарань. Насильство є більш серйозною формою, що включає фізичні та психологічні шкідливі дії, наприклад, нанесення тілесних ушкоджень або приниження.

Одним з видів насильства є домашнє насильство, яке, згідно з Кримінальним кодексом України (ст. 126-1), визначається як систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства стосовно осіб, які перебувають у сімейних або близьких відносинах [23]. Закон України «Про

запобігання та протидію домашньому насильству» уточнює, що до домашнього насильства відносяться також погрози вчинення таких дій. Та особливо важлива форма насильства, оскільки здійснюється найближчими людьми, яким дитина довіряє. Закон виокремлює такі форми домашнього насильства: економічне насильство (позбавлення необхідних ресурсів для життя), психологічне (приниження, погрози, залякування), сексуальне насильство (дії сексуального характеру без згоди) та фізичне насильство (побиття, заподіяння тілесних ушкоджень) [26].

На жаль, фізичне насильство залишається поширеною формою насильства в Україні, незважаючи на законодавчі обмеження, зокрема Сімейний кодекс забороняє будь-яке фізичне покарання дітей [30]. Проблема жорстокого поводження з дітьми та домашнього насильства має комплексний характер і є актуальною не лише в межах сім'ї, але й на державному рівні. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є впровадження ювенальної юстиції на законодавчому рівні.

Тому, проблема жорстокого поводження з дітьми та домашнього насильства має актуальне значення, і її важливість для суспільства визнається на державному рівні. Дане питання потребує комплексного підходу та вдосконалення механізмів захисту дітей від насильства та жорстокого поводження.

Проблема сімейного насильства в Україні є надзвичайно актуальною і потребує негайного вирішення. За статистичними даними, наданими різними соціологічними дослідженнями та громадськими організаціями, насильство щодо дітей залишається серйозною проблемою. Це стосується не лише домашнього насильства, а й ситуацій, коли діти стають жертвами агресії в школах, на вулиці або в інших соціальних умовах. За даними, 60% дітей віком від 2 до 14 років переживають різні форми насильства в родині, причому більша частина цих випадків залишається непоміченою та неофіційною.

Насильство над дітьми має серйозні наслідки для розвитку суспільства. Та не тільки впливає на психологічний стан дітей, але й формує соціально

дезадаптованих осіб, що в подальшому не здатні створити здорові міжособистісні стосунки та повноцінну сім'ю. Психологічне насильство є найбільш поширеним видом жорстокого поводження з дітьми, складаючи 48% всіх випадків, наступним за ним є фізичне насильство, яке становить 31%, та економічне насильство (19%) [8, с. 47-53].

Правовий захист дітей від насильства в Україні ґрунтується на нормах Конституції України, міжнародних договорах, зокрема Конвенції ООН про права дитини, та ряді національних законів, таких як Закон України «Про охорону дитинства». Згідно з цими нормативними актами, кожна дитина має право на захист від усіх форм насильства. Важливою є можливість дитини звернутися до органів опіки, служб у справах дітей або соціальних служб для отримання допомоги в разі порушення її прав.

Держава зобов'язана забезпечити безпеку дітей, захищаючи їх від фізичного та психічного насильства, жорстокого поводження, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, а також від залучення до злочинної діяльності, наркозалежності та інших шкідливих явищ. Законодавство України надає дітям право звертатися за захистом до органів влади, зокрема до суду, центрів соціальних служб та органів охорони здоров'я.

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» визначає порядок попередження насильства в родинах та передбачає відповідальність для осіб, які вчиняють насильство. Яке може бути кримінальна, адміністративна або цивільно-правова відповідальність залежно від тяжкості злочину. Адміністративна відповідальність включає штрафи або громадські роботи, а кримінальна — можливість позбавлення волі на термін до 2 років або більше, в залежності від серйозності порушення.

Однак, незважаючи на певні позитивні зміни в законодавстві та намагання врегулювати цю проблему, система соціально-правового захисту дітей ще далека від ідеалу. Немає достатньої кількості спеціалізованих закладів, здатних допомогти постраждалим дітям, а також недостатньо підготовлених фахівців у

галузі запобігання насильству. Більше того, існує проблема з ефективним виявленням випадків насильства на ранніх етапах [4, с. 38-42].

У соціальній роботі з дітьми, які зазнали сімейного насильства, важливим є створення технології, що включає послідовність і методи роботи соціального працівника. Технологія соціальної роботи є комплексом науково обґрунтованих прийомів, методів і дій, які застосовуються для досягнення визначених цілей та завдань у процесі допомоги дітям, що потерпіли від насильства. Цей процес не є одноразовим, а передбачає цикл дій, що повторюються при вирішенні кожного нової ситуації в соціальній сфері.

До основних технологій, які використовуються в подоланні сімейного насильства над дітьми, можна віднести: особистісно-орієнтовану, технологію «рівний-рівному» і рекламно-інформаційну. Кожна з цих технологій має своє специфічне застосування у роботі з дітьми.

Особистісно-орієнтована технологія, за Є. Степановим [1], полягає в тому, щоб підтримувати процес самопізнання і самореалізації дитини. Вона спрямована на розвиток унікальності особистості дитини через діалогічні методи, що дозволяють підтримати індивідуальний розвиток, дати можливість приймати самостійні рішення та проявляти творчість.

Технологія «рівний-рівному» передбачає організацію роботи серед однолітків, де волонтери або члени громадських організацій допомагають дітям і батькам. Дані заняття включають навчання правам дітей, формування відповідальності у батьків, навички спілкування, а також самозахисту в різних умовах, таких як школа або сім’я.

Соціальна реклама є важливою частиною профілактики насильства, адже вона допомагає змінити ставлення суспільства до певної проблеми, створюючи нові соціальні цінності. Рекламні кампанії спрямовані на різні цільові групи і використовують різні методи донесення інформації залежно від потреб і характеристик аудиторії [31].

Науковці виділяють декілька основних методів соціальної роботи з дітьми, які постраждали від насильства:

1. Соціально-психологічні методи спрямовані на корекцію внутрішнього світу дитини. Яке включає психодіагностику, психокорекцію і психологічне консультування, що допомагають змінити систему цінностей і орієнтацій дитини.
2. Соціально-педагогічні методи спрямовані на підвищення освітнього рівня та формування здорових ціннісних орієнтацій дитини через педагогічну корекцію та консультування.
3. Соціально-медичні методи включають надання необхідної медичної допомоги, реабілітацію та адаптацію до нових умов життя.
4. Соціально-правові методи стосуються юридичного захисту інтересів дитини, правової освіти та правового контролю.
5. Соціально-економічні методи спрямовані на забезпечення матеріальної допомоги дитині та її родині.
6. Соціально-групові методи включають роботу із соціальним оточенням дитини, організацію сімейного консультування та корекцію відносин у дитячому колективі.

Робота з дитиною, що постраждала від сімейного насильства, включає різні форми допомоги, такі як:

1. Консультування (інформування дитини про її права та служби підтримки, соціально-медичне консультування, а також психологічна підтримка для подолання почуттів провини або безсилля).
2. Профілактика (навчання психологічному самозахисту та навичкам правильного реагування на насильство).
3. Реабілітація (лікування депресії та інших психоемоційних станів у дитини).
4. Терапія (різноманітні методи, такі як групова терапія, арт-терапія, ігрова терапія, що допомагають дитині відновити емоційну стабільність) [37].

Загалом, у соціальній роботі з дітьми, які постраждали від сімейного насильства, необхідно використовувати комплекс методів, орієнтуючись на

індивідуальні потреби кожної дитини та застосовуючи різні технології для досягнення найбільших результатів у боротьбі з насильством.

Для досягнення значного прогресу у захисті прав дітей Україна може орієнтуватися на досвід країн з розвиненими системами захисту, таких як Німеччина або США. У цих країнах рівень правового захисту дітей значно вищий, а також існує більш ефективна система надання допомоги та соціальної адаптації для постраждалих від насильства. Україна може вчитися у таких країн і імплементувати кращі практики для забезпечення безпеки та розвитку своїх громадян, зокрема через удосконалення правового поля та соціальних інститутів, що працюють у сфері захисту дітей.

Якщо ви стали свідком чи постраждали від насильства, є кілька важливих телефонних ліній, до яких можна звертатися для отримання допомоги та консультацій:

1) **0 800 500 202** – «гаряча» лінія поліції, для виклику патруля.
2) **102** – номер для екстреного виклику поліції.
3) **1547** – Урядова «гаряча» лінія для осіб, які постраждали від домашнього насильства (цілодобово, безкоштовно з мобільних та стаціонарних телефонів).
4) **116 123** (мобільні телефони) або **0 800 500 335** (стаціонарні та мобільні телефони) – Національна «гаряча» лінія з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та ґендерної дискримінації.
5) **116 111** (мобільні телефони) або **0 800 500 225** (стаціонарні та мобільні телефони) – Національна «гаряча» лінія для дітей та молоді.
6) **0 800 213 103** – «гаряча» лінія безоплатної правничої допомоги (цілодобово, безкоштовно з мобільних та стаціонарних телефонів).

Звертатися до цих служб можна для отримання допомоги, консультацій, а також для захисту своїх прав та безпеки.

1.3. Систем надання послуг дітям постраждалих від домашнього насильства

Насильство в сім'ї є серйозним порушенням прав людини, які держава має відстоювати і захищати. Серед них – право на життя і фізичну недоторканність; право не бути об'єктом знущань чи жорстокого, нелюдського або принизливого поводження; право на свободу від дискримінації за ознакою статі; право на здоровий та безпечний розвиток та ін. Україна ратифікувала цілу низку міжнародних угод, узявши тим самим на себе зобов'язання щодо захисту людей від насильства, в тому числі сімейного. Поступове визнання феномену домашнього насильства й ступеню його поширенності співпало з визнанням принципу рівності жінок та чоловіків та всебічним його закріпленням у численних міжнародних правових актах. Фактично, у базовому, початковому розумінні домашнє насильство визначалося як «насильницькі дії одного з членів подружжя стосовного іншого члена подружжя». Однак ця дефініція з часом змінилася, і сьогодні різноманітні законодавчі тлумачення домашнього насильства охоплюють насильство щодо батьків та/або дітей, насильство у стосунках братів і сестер, партнерів однієї статі, мешканців одного домогосподарства безвідносно ступеню спорідненості.

У сучасному світі все більше зростає усвідомлення того, наскільки великий вплив сімейне середовище має на розвиток дитини. Даний вплив не обмежується лише матеріальними умовами, а охоплює емоційну, соціальну та психологічну сфери життя. Важливо враховувати, що вже з перших днів життя дитина знаходиться під впливом своєї родини, де починається процес формування її цінностей, переконань і відношення до себе та оточуючих.

Сім'я є основним осередком, в якому дитина навчається взаємодіяти з навколишнім світом, розвивати свої здібності і формувати особистість. У сімейному середовищі дитина отримує перші уроки емоційної підтримки, любові та безпеки, що є важливими для її психоемоційного розвитку. Водночас негативні фактори, такі як конфлікти, відсутність уваги або підтримки з боку

батьків, можуть суттєво вплинути на психологічний стан дитини, її самооцінку та здоров'я [13].

Сімейні стосунки мають вагомий вплив на емоційний розвиток дитини. Здорові, гармонійні відносини між батьками та іншими членами родини створюють атмосферу, в якій дитина відчуває себе захищеною і впевненою у собі. Це забезпечує розвиток здорової самооцінки, впевненості у власних силах і здатності справлятися з труднощами. У разі ж негативних взаємин у сім'ї, дитина може переживати стрес, що, в свою чергу, призводить до тривожності, депресії та низької самооцінки.

Спілкування в родині також формує у дитини навички комунікації та емоційного вираження. Вона вчиться висловлювати свої почуття, слухати інших і реагувати на емоції близьких. Яке створює підґрунтя для розвитку здорових міжособистісних відносин, що є ключовим аспектом психологічного благополуччя [1].

Отже, важливість підтримки та гармонії в сімейних стосунках важко переоцінити. Вони формують емоційний стан і психологічне здоров'я дитини, а також впливають на її здатність будувати здорові стосунки з іншими людьми. Відповідно, піклування про благополуччя дитини в сімейному середовищі є надзвичайно важливим для її всебічного розвитку.

Роль батьківської любові та підтримки в емоційному розвитку дитини є ключовою. Саме завдяки батьківській увазі та турботі дитина відчуває себе безпечною і улюбленою, що забезпечує її емоційну стабільність і самовпевненість. Любов та підтримка з боку батьків допомагають дитині розвиватися, відкривати свій потенціал, створюючи фундамент для розвитку її внутрішніх ресурсів та емоційної стійкості.

Однак, коли сім'я перебуває в стані конфлікту або насильства, це може мати дуже негативний вплив на психоемоційний розвиток дитини. У такому середовищі дитина постійно відчуває стрес, тривогу, що може призвести до серйозних проблем із самооцінкою, розвитком соціальних навичок і встановленням здорових відносин із людьми. Негативні емоційні та психологічні

наслідки можуть бути досить серйозними і мати довготривалі наслідки для розвитку дитини в майбутньому [15].

Сімейні цінності також відіграють важливу роль у формуванні емоційного розвитку дитини. Ті принципи, які передаються через сімейні традиції та переконання, визначають ставлення дитини до себе та інших. Позитивні сімейні цінності, такі як любов, взаємоповага, підтримка та довіра, сприяють розвитку емоційної стабільності, самоповаги та здатності до соціальної взаємодії. Однак негативні цінності, як от насильство чи конфлікти, можуть значно погіршити психоемоційний стан дитини та призвести до формування у неї негативних переконань і ставлення до оточуючих.

Сімейні цінності є основою для формування моральних і етичних норм, які визначають поведінку дитини в суспільстві. Вони не тільки впливають на емоційний розвиток, але й сприяють формуванню її морального компасу. Проте, якщо сімейне середовище є негативним, це може призвести до розвитку агресії, неадекватної поведінки та відсутності етичних орієнтирів [36].

Релігійні та культурні цінності, що передаються в сім'ї, мають також значний вплив на емоційний і психологічний розвиток дитини.

Релігійні вірування дають дитині основу для морального розвитку, навчання правильних принципів життя, а культурні традиції допомагають їй розвивати відчуття власної ідентичності та взаємоповаги до інших культур. Все це сприяє формуванню гармонійної особистості, здатної адаптуватися до різних соціальних умов.

Сімейне насильство має серйозний та незворотній вплив на розвиток дитини. Воно може порушити фізичне, емоційне, соціальне та моральне становлення особистості, залишаючи глибокі травми на різних етапах її життя. Жорстоке поводження з дітьми, нехтування їхніми інтересами та базовими потребами можуть призвести до різних негативних наслідків для їхнього здоров’я і психічного стану, часто навіть загрожуючи життю чи ставши причиною трагічних наслідків.

До основних змін у характері дітей, які переживають насильство вдома, належать: зниження самооцінки, невпевненість, проблеми з вольовими якостями, труднощі в задоволенні базових потреб. Такі діти часто переживають стрес, тривогу, внутрішні конфлікти, що можуть проявлятися у вигляді агресії чи інших компенсаторних механізмів, а також виявлятися у формі протистояння вимогам. У них часто спостерігаються ознаки пасивності, боязкості, замкнутості та підкорення, а також схильність до сугестивності й навіюваності. Вони також можуть бути схильними до фрустрації, коли не можуть задовольнити свої емоційні потреби, зокрема у прийнятті та самовизначенні. Як результат, у таких дітей формується низька самооцінка, почуття провини, сорому та схильність до жертвування своїми інтересами [38, с. 52-60].

Наслідки насильства, пережитого в дитинстві, можуть мати довгострокові наслідки, впливаючи на подальше життя. Це формує певні моделі поведінки в сім'ї та взаєминах, а також специфічні життєві сценарії, які можуть повторюватися у майбутньому.

Одним з головних завдань при роботі з дітьми, які стали жертвами насильства, є допомога в зменшенні та подоланні їхніх травматичних переживань. Необхідно допомогти їм подолати почуття неповноцінності та провини, сформувати адекватну самооцінку та позитивне ставлення до себе. Крім того, важливо зменшити почуття сорому і безсилля, зміцнюючи почуття власної значущості, безпеки та здатності впливати на власне життя.

Дитина має право звертатися за допомогою та захистом своїх прав до різних організацій, які можуть забезпечити її безпеку та захист. Це можуть бути органи опіки та піклування, служби у справах дітей, центри соціальних служб, а також спеціалізовані кол-центри, куди можна звертатися за консультацією та підтримкою [2, с. 323-325].

Корекція поведінки залежить від численних факторів, серед яких можна виділити як внутрішні (сила особистості, емоційно-вольова сфера, рівень самоконтролю), так і зовнішні чинники. Враховуючи це, при проведенні судово-психологічної експертизи експерт-психолог повинен орієнтуватися на

комплексний підекспертний портрет, що включає різноманітні психологічні аспекти, крім фізіологічного афекту [12].

Діагностика афективних станів зводиться до двох основних завдань: виявлення афективних слідів і їх об'єктивна фіксація.

Для цього використовується метод асоціативного експерименту, що довів свою ефективність у вивченні афективних слідів. Метод полягає в тому, що випробовуваному надається певне слово, на яке він має відповісти першим словом, що спадає йому на думку. Якщо ж слово викликає у нього афективний спогад, асоціативний процес сповільнюється: випробовуваний може одразу навести кілька слів або, навпаки, не змогти відповісти, оскільки його асоціації гальмуються афективними станами.

Сімейна система є відкритою, постійно взаємодіє з навколишнім середовищем, тому схильна до впливу стресових чинників. Дані стреси часто можуть спричиняти насильство всередині сім'ї щодо інших її членів.

У результаті проведеного літературного огляду ми з'ясували, що особливу важливість у професійній діяльності експерта-психолога має аналіз емоційних станів, які можуть призвести до насильства в сім'ї. Також важливим аспектом є створення та облік комплексного портрета обвинуваченого, що включає його індивідуальні особливості, емоційні стани та зовнішні чинники, що вплинули на скоєння кримінального правопорушення [48, с. 197-209].

Тому важливим завданням для експерта-психолога є детальне дослідження емоційного стану обвинуваченого під час скоєння злочину, а також врахування умов, в яких протікали його психічні процеси в контексті сімейних взаємодій. Особливо значущим є принцип взаємного впливу емоційних процесів у сім'ї. Професійна компетентність спеціаліста повинна включати здатність правильно оцінити та диференціювати емоційні стани обвинуваченого, враховуючи індивідуальні особливості кожного випадку [5].

Отже, сімейне середовище, його цінності, а також емоційний клімат, що панує в родині, є вирішальними факторами у розвитку дитини. Забезпечення позитивного середовища, яке включає підтримку, любов, цінності та релігійні та

культурні орієнтири, є основою для її психоемоційного благополуччя та гармонійного розвитку

Висновки до розділу 1

У першому розділі було розглянуто теоретичні засади соціальної роботи з дітьми, які зазнали домашнього насильства. На основі аналізу наукової літератури та нормативно-правових документів зроблено такі висновки:

1. **Поняття та сутність домашнього насильства**: Домашнє насильство щодо дітей є комплексною соціальною проблемою, яка включає фізичне, психологічне, економічне та сексуальне насильство. Воно має довгострокові негативні наслідки для психічного, емоційного та фізичного розвитку дитини.
2. **Правове регулювання соціальної роботи з постраждалими дітьми**: В Україні існує розгалужена система законодавчих актів, спрямованих на захист дітей від насильства. Зокрема, Закон України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" та Конвенція ООН про права дитини визначають основні механізми допомоги та підтримки постраждалих.
3. **Роль соціальних служб у підтримці постраждалих дітей**: Соціальні служби відіграють ключову роль у наданні допомоги дітям, які зазнали насильства. Вони здійснюють оцінку ситуації, надають психологічну підтримку, сприяють реабілітації та інтеграції дітей у безпечне середовище.
4. **Методи та підходи соціальної роботи**: В соціальній роботі з постраждалими дітьми використовуються різні методи, серед яких психологічне консультування, кризове втручання, соціальна адаптація та реабілітаційні програми. Також важливим є міждисциплінарний підхід, що

включає співпрацю соціальних працівників, психологів, педагогів і правоохоронних органів.

5. **Психологічні наслідки домашнього насильства для дітей**: Дослідження показують, що діти, які зазнали насильства, часто стикаються з емоційними розладами, зниженим рівнем довіри до дорослих, труднощами у соціалізації та схильністю до ризикованої поведінки. Це підкреслює важливість раннього втручання та підтримки.

Таким чином, соціальна робота з дітьми, які зазнали домашнього насильства, є важливим напрямом діяльності соціальних служб і потребує комплексного підходу, що поєднує правові, психологічні та соціальні аспекти для забезпечення ефективної допомоги та захисту прав дитини.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЛЯ В СІМ'Ї НА ПРИКЛАДІ ЦЕНТРУ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ТИВРІВСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ

2.1. Соціально-психологічна допомога дітям, які зазнали насильства

Дитинство є важливим етапом у житті кожної людини, коли закладаються основи особистісної активності та цінностей, що визначають якість майбутнього життя. Водночас це період, коли діти найбільш вразливі до соціального, фізичного та психічного насильства. Насильство, особливо в дитячому віці, має фатальні наслідки для розвитку особистості та психічного здоров'я дитини.

Насильство в сім'ї та інших соціальних сферах є серйозною проблемою, яка впливає на емоційний і фізичний стан дитини. Домашнє насильство, зокрема, включає в себе різноманітні форми поведінки, що порушують права дитини на безпеку і гідність, такі як ізоляція, погрози, емоційне, економічне, фізичне та сексуальне насильство. Діти, які пережили насильство, часто відчувають емоційну травму, що порушує їхнє соціальне функціонування та здатність адаптуватися до нормального життя в суспільстві.

Виділяють кілька основних сфер, де діти можуть піддаватися насильству: сім'я, навчальні заклади, інтернатні установи та мікросоціальні відносини. Травматичний досвід насильства може призвести до значних психологічних порушень, таких як агресія, знижена самооцінка, депресія і порушення поведінки. Наслідки насильства можуть бути різними залежно від його форми та інтенсивності, але кожен випадок потребує індивідуального підходу у соціально-психологічній допомозі [6, с. 18-25].

Основними психологічними реакціями постраждалих дітей є: гнів, агресія, тривога, страх повторного насильства, низька самооцінка та соціальна ізоляція. Діти, які пережили сексуальне насильство, можуть виявляти незвичайну для свого віку поведінку, що відображає їхні травми. Та може включати незвичні

знання про сексуальні стосунки, агресивну поведінку або, навпаки, надмірну пасивність.

Психологічна допомога дітям, які пережили насильство, має на меті зменшення наслідків травм, корекцію поведінки та відновлення емоційної стабільності. Фахівці виділяють кілька аспектів такої допомоги див. рис. 2.1.

Рис. 2.1. Аспекти психологічної допомоги дітям

Робота з постраждалими дітьми вимагає комплексного підходу, включаючи психотерапевтичну допомогу, соціальну реабілітацію та підтримку з боку громади, педагогів та соціальних працівників. Роль фахівця полягає в тому, щоб створити умови для повного відновлення дитини, допомогти їй відновити свої права, гідність і безпеку в суспільстві [24].

Соціальна робота з дітьми, які зазнали насильства, є важливою складовою сучасної соціальної роботи. Цей напрямок має на меті не лише забезпечити фізичну безпеку дитини, а й допомогти відновити її емоційне здоров'я, соціалізацію та взаємодію з оточенням. Основні методи та підходи, застосовувані в соціальній роботі з дітьми, які стали жертвами насильства, орієнтовані на досягнення емоційної стабільності, відновлення довіри та соціальної інтеграції.

Індивідуальний підхід є ключовим методом соціальної роботи з дітьми, які пережили насильство. Він передбачає розгляд кожного випадку окремо, з урахуванням особистих потреб та обставин дитини. Соціальний працівник визначає психологічний стан дитини, її емоційні травми та підтримує її через індивідуальні консультації, надаючи рекомендації щодо подолання психологічних труднощів, спричинених насильством [55].

У контексті роботи з постраждалими дітьми системний підхід дозволяє розглядати проблему насильства як частину складної системи взаємодії між дитиною, родиною та іншими соціальними інститутами. Соціальний працівник, застосовуючи цей підхід, аналізує взаємозв'язки між усіма сторонами, виявляючи причини насильства та можливості для втручання на різних рівнях, що допоможе відновити емоційну стабільність дитини.

Підхід, орієнтований на ресурси. Цей підхід спрямований на виявлення та використання наявних ресурсів для підтримки дитини. Та можуть бути позитивні соціальні зв'язки, підтримка з боку громади, доступ до психотерапевтичних послуг або освітніх ресурсів. Соціальний працівник активно використовує ці ресурси, щоб створити для дитини можливості для відновлення та розвитку, надаючи підтримку у виявленні внутрішніх сил для подолання наслідків насильства.

Підхід, орієнтований на вирішення проблем. Цей метод зосереджується на активній участі дитини в процесі подолання наслідків насильства. Замість того щоб концентруватися на травмах і труднощах, цей підхід ставить акцент на пошуку шляхів вирішення існуючих проблем. Соціальний працівник допомагає

дитині розвинути навички самостійного вирішення конфліктів та ефективної комунікації, що є важливим аспектом відновлення після насильства.

Соціальний працівник взаємодіє з різними організаціями та установами, щоб забезпечити необхідну підтримку постраждалим дітям. Яке включає співпрацю з медичними установами, освітніми закладами, організаціями, що надають психологічну допомогу, а також місцевими громадами, що можуть надати необхідні ресурси та підтримку для дитини та її родини [49, с. 18-26].

Психологічний підхід. Для дітей, які пережили насильство, психологічна підтримка є надзвичайно важливою. Цей підхід включає в себе психотерапевтичні методи, спрямовані на зменшення емоційних травм, поліпшення самооцінки та розвитку здорових взаємин з іншими людьми. Соціальний працівник, використовуючи психологічні методи, допомагає дитині впоратися з пережитим насильством, відновити її емоційний баланс і адаптуватися до нормального соціального життя.

Застосування цих методів у соціальній роботі з постраждалими дітьми потребує від соціальних працівників високої кваліфікації, чуйності та здатності до творчого підходу, адже кожен випадок потребує індивідуального втручання. Основною метою цієї роботи є створення умов для психологічного відновлення дітей, покращення їх соціальної адаптації та забезпечення безпечного та підтримуючого середовища для їхнього розвитку.

2.2. Методи роботи соціального працівника з родиною дитини

Центр надання соціальних послуг Тиврівської селищної ради виконує важливу роль у підтримці родин, зокрема тих, які перебувають у складних життєвих обставинах. Метою діяльності Центру є всебічна допомога родинам, що стикаються з труднощами, у вигляді соціальної адаптації, психологічної підтримки, а також покращення життєвих умов. Пріоритетним напрямком роботи є підтримка сімей, де виховуються діти, особливо якщо ці родини

опинилися в кризових ситуаціях, таких як фінансові труднощі, насильство або інші соціально-економічні проблеми.

Одним із основних завдань соціальних працівників які працюють в Тиврівській Селищній раді надають допомогу родинам, що потрапили в складні життєві обставини. Цей процес включає в себе комплексну оцінку потреб родини, визначення головних проблем і виявлення необхідних послуг. Соціальні працівники консультують батьків щодо можливостей отримання державних соціальних виплат, пільг, а також допомагають у вирішенні побутових питань, що дозволяє родинам стабілізувати свої життєві умови [21, с. 156-168].

Соціальні працівники в Тиврівській Селищній раді організовують психологічну підтримку родин, зокрема батьків, які переживають складні життєві обставини. Яке може включати індивідуальні та групові консультації, тренінги для батьків, що допомагають їм подолати стрес, зняти емоційну напругу, а також вчитися правильним методам виховання дітей. Батьки отримують рекомендації щодо розвитку емоційного інтелекту, підтримки психологічного здоров'я дітей, а також навички ефективного спілкування з дітьми. Для родин, де є проблеми з насильством, центри надають спеціалізовану підтримку, яка включає юридичні консультації, а також допомогу у створенні безпечного середовища.

У разі, якщо діти в родині пережили кризові ситуації, соціальні працівники активно працюють із ними. Під час роботи з дітьми з кризових родин соціальні працівники надають не лише психологічну допомогу, але й організовують соціальні та культурні заходи, щоб дітям було легше адаптуватися до змін у житті. Соцільні працівники також надають психологічну реабілітацію яка включає в себе різні форми роботи: арт-терапія, інтеграційні ігри, розвиток соціальних навичок. Та допомагає дітям подолати пережите насильство або емоційну травму, відновити внутрішню гармонію і почати повноцінно спілкуватися з однолітками.

Для забезпечення гармонійного розвитку дітей важливим аспектом є навчання батьків правильним методам виховання. Соціальні працівники

організовують для батьків тренінги, семінари та групи підтримки, на яких вони можуть обмінюватися досвідом, а також отримувати поради щодо підвищення ефективності батьківських стратегій. В Тиврівській Селищній раді є програми орієнтовані на розвиток таких навичок, як активне слухання, емоційна підтримка дітей, створення здорової атмосфери в родині. Важливо, щоб батьки навчалися розпізнавати емоційний стан дитини, допомагати їй справлятися з проблемами, що виникають у навчанні, стосунках із ровесниками та дорослими [40].

Важливим аспектом роботи соціальних працівників є допомога родинам в поліпшенні їх житлових умов. Центр надання соціальних послуг в Тиврівський Селищній раді активно співпрацює з органами місцевої влади для вирішення проблем соціально незахищених родин, що стосуються житла. Яке включає надання допомоги в отриманні житла для малозабезпечених родин, а також надання субсидій на покращення житлових умов для тих, хто перебуває в складних фінансових обставинах. У разі необхідності Тиврівський Центр також допомагає родинам з ремонтом житла, якщо вони потрапили у кризову ситуацію, що призвела до погіршення житлових умов.

Особливу увагу соціальні працівники приділяють родинам, де є жертви насильства, в тому числі діти. В таких випадках проводиться комплексна робота, яка включає психологічну реабілітацію, допомогу в організації безпечного середовища для дітей, а також юридичну допомогу для забезпечення правової захищеності потерпілих осіб. Окрім цього, фахівці допомагають родинам у розв’язанні конфліктів, що виникли через насильство, та сприяють відновленню довіри у родинних відносинах. Важливою частиною цієї роботи є інтеграція дітей, які пережили насильство, у безпечне соціальне середовище, де вони можуть почуватися підтриманими [54].

Соціальні працівники в Тиврівському центрі забезпечують консультаційну підтримку для батьків щодо прав та можливостей доступу до соціальних послуг. Та включає допомогу у отриманні пільг, державних виплат, медичних послуг та освіти. Програми в Центрі надання соціальних послуг в Тиврівській Селищній

раді допомога спрямована на інформування родин про їхні права і можливості, що дозволяє забезпечити рівні умови для кожного члена родини.

Робота соціальних працівників Тиврівського Центру з родинами, де є діти, що пережили складні життєві обставини, є надзвичайно важливою для забезпечення гармонійного розвитку дитини та стабільності родини. Вона включає в себе не тільки допомогу в конкретних життєвих ситуаціях, але й сприяє соціальній адаптації та реабілітації родини в цілому. Інтеграція родин в здорове соціальне середовище та створення для них умов для відновлення є основною метою цієї роботи, яка потребує комплексного підходу і співпраці з різними державними та громадськими інститутами.

У межах проведеного дослідження мною було здійснено анкетування серед дітей віком від 10 до 18 років. Метою анкетування було з’ясування рівня обізнаності дітей щодо проблеми насильства в сім’ї, а також виявлення фактів його наявності у життєвому досвіді дітей різних вікових груп. Для збору емпіричних даних були використані можливості соціальних мереж, а також підтримка шкільного психолога Козинець Тетяни, яка працює в Тиврівському ліцеї І–ІІІ ступенів селища Тиврів.

У процесі проведення анкетування (форма анкети наведена в додатку А) було виявлено певні вікові особливості поведінки респондентів. Зокрема, діти віком 10–12 років охоче йшли на контакт, виявляли відкритість у спілкуванні, ставили запитання, цікавились тематикою дослідження та загалом демонстрували позитивне ставлення до процесу анкетування. У групі дітей віком 13–15 років спостерігалася деяка замкненість: лише незначна частина (близько 5–7 із 20 опитаних) виявила інтерес до анкетування, тоді як інші здебільшого утримувалися від активного спілкування. Найстарші респонденти — підлітки віком 16–18 років — виявили бажання проходити анкетування анонімно, через соціальні мережі (зокрема, у Telegram). У процесі взаємодії з цією віковою групою сформувалося припущення про потенційно вищий рівень досвіду насильства в сім’ї, порівняно з іншими категоріями опитаних.

Узагальнені результати анкетування (наведені в додатку Б) дозволяють зробити такі висновки. Статевий розподіл респондентів становив: 55% — жіноча стать, 40% — чоловіча, 5% — інше. На запитання «Чи зазнавали Ви насильства?» 65% респондентів відповіли ствердно, тоді як 35% обрали відповідь «ні».

Розподіл за типами насильства серед тих, хто відповів «так», виглядає таким чином:

фізичне — 30%,

психологічне — 50%,

економічне — 15%,

сексуальне — 5%.

На запитання щодо частоти проявів насильства в сім’ї було отримано такі відповіді:

постійно — 20%,

часто — 35%,

рідко — 30%,

ніколи — 15%.

Щодо звернення за допомогою: 40% дітей зазначили, що зверталися за допомогою, тоді як 60% — ні. Із тих, хто звертався, лише 25% отримали допомогу, а 75% залишилися без підтримки. На запитання «Чи знаєте Ви, куди звертатися у випадку насильства в сім’ї?» відповіді розподілилися порівну: 50% — «так», 50% — «ні». У зв’язку з цим респондентам була надана інформація про наявність соціальних служб, що надають допомогу дітям та іншим соціально вразливим категоріям населення.

На завершення анкетування респондентам було запропоновано відповісти на запитання «Чи бажаєте Ви брати участь у програмах допомоги?». Позитивно на це питання відповіли 70% опитаних, тоді як 30% не виявили такої готовності.

Сподіваюся, що результати анкетування сприятимуть усвідомленню дітьми можливості отримання допомоги та наявності фахівців, готових їх підтримати і захистити у складних життєвих ситуаціях.

Центр надання соціальних послуг Тиврівської селищної ради виконує комплексну роботу з підтримки родин, що опинилися у складних життєвих обставинах. Основні напрями діяльності включають соціальну адаптацію, психологічну підтримку, консультування з правових та соціальних питань, а також сприяння покращенню житлових умов. Особлива увага приділяється родинам з дітьми, у яких фіксуються випадки насильства. У таких випадках проводиться психологічна реабілітація, надається юридична допомога та забезпечується безпечне середовище. Робота з дітьми включає використання інтерактивних методик, таких як арт-терапія та соціальні тренінги. Крім того, батьки залучаються до участі в освітніх програмах, спрямованих на формування ефективних моделей виховання. Соціальні працівники також активно співпрацюють із місцевими органами влади задля вирішення житлових проблем малозабезпечених родин. Загалом діяльність Центру має на меті інтеграцію кризових родин у безпечне соціальне середовище та сприяє гармонійному розвитку дитини.

2.3. Програми реабілітації та соціальної адаптації постраждалих дітей

Роль державних і громадських організацій у підтримці дітей є надзвичайно важливою для забезпечення їхнього благополуччя, розвитку та захисту прав. У цьому контексті співпраця Центру надання соціальних послуг Тиврівської селищної ради з іншими організаціями виступає важливим елементом системи соціальної підтримки дітей, особливо тих, які потрапили в складні життєві обставини.

Служба у справах дітей є однією з основних державних установ, яка відповідає за захист прав дітей і підтримку їхнього благополуччя. Вона здійснює контроль за умовами виховання дітей, допомагає у випадках насильства чи зловживання, а також забезпечує альтернативні форми догляду для дітей, які не можуть жити в своїх біологічних родинах. Центр надання соціальних послуг

активно співпрацює з цією службою, надаючи комплексну допомогу дітям, які перебувають у складних ситуаціях. Спільно з фахівцями служби Центр здійснює оцінку сімейних умов, проводить психологічну підтримку для дітей і батьків, а також організовує тимчасове розміщення дітей в безпечних умовах, якщо їхнє життя чи здоров'я знаходиться під загрозою. Таке партнерство дозволяє оперативно реагувати на ситуації, що потребують втручання, і забезпечити дітям необхідну підтримку для їхнього подальшого розвитку [28, с. 117-126].

Поліція виконує важливу роль у захисті дітей від правопорушень, насильства, зловживання або небезпеки. Співпраця Центру з правоохоронними органами допомагає у виявленні випадків насильства в родинах, булінгу в школах, а також у ситуаціях, коли діти опиняються під загрозою через діяльність дорослих, таких як наркотичні або алкогольні залежності. Завдяки тісній взаємодії з поліцією Центр може забезпечити безпеку дітей, а також сприяти розслідуванню кримінальних справ, пов’язаних із насильством чи іншими порушеннями прав дітей. Поліція також допомагає в організації безпеки в кризових ситуаціях, що особливо важливо для дітей, які пережили травму або насильство в родині.

Громадські організації, що працюють у соціальній сфері, є важливими партнерами Центру надання соціальних послуг у забезпеченні підтримки дітей. Ці організації можуть надавати додаткові ресурси та послуги, які включають фінансову допомогу, юридичну підтримку, організацію культурних, освітніх і соціальних заходів для дітей. Спільно з Центром громадські організації організовують заходи, спрямовані на інтеграцію дітей з кризових родин у суспільство, поліпшення їхнього психологічного стану через різноманітні програми реабілітації, культурного обміну, а також волонтерські ініціативи. Це дозволяє дітям відчути підтримку з боку громади, а також забезпечити їхні потреби у навчанні та соціалізації [41, с. 236-243].

Для забезпечення комплексного підходу до підтримки дітей, які потрапили в складні життєві обставини, створюються міжвідомчі комісії за участю представників різних організацій, таких як Центр надання соціальних послуг,

служба у справах дітей, поліція, охорона здоров'я та громадські організації. Така спільна діяльність дозволяє зібрати фахівців з різних сфер для всебічної оцінки ситуації в родині або для забезпечення необхідної допомоги дитині. Спільна робота різних установ дозволяє оперативно реагувати на кризові ситуації, надаючи комплексну підтримку дітям, яка включає психологічну, медичну, соціальну та освітню допомогу. Міжвідомчі комісії також сприяють запобіганню насильству та інших соціальних проблем, допомагаючи родинам та дітям виходити з кризових ситуацій та адаптуватися до нормального соціального середовища [50].

Роль державних і громадських організацій у підтримці дітей є важливою складовою в забезпеченні прав та благополуччя дітей, особливо тих, які потрапили в складні життєві обставини. Співпраця між різними організаціями дозволяє забезпечити комплексний підхід до вирішення проблем дітей, що перебувають у кризових ситуаціях. Координація дій між державними установами, поліцією, громадськими організаціями та іншими фахівцями дає змогу швидко і ефективно реагувати на проблеми дітей, забезпечуючи їм необхідну допомогу для відновлення і розвитку.

2.4. Напрямки підвищення надання соціальних послуг дітям що зазнали насильства в сім’ї

Проблема насильства в сім'ї є однією з найбільш серйозних соціальних та правових проблем сучасного суспільства, оскільки вона зачіпає найосновніші права людини, зокрема право на особисту недоторканість. Насильство в родині може проявлятися в різних формах: фізичній, психологічній, сексуальній та економічній. Воно порушує базові принципи соціальної справедливості та гуманності, впливає на розвиток особистості і має руйнівний вплив на психо-емоційне і фізичне здоров’я жертв, що, в свою чергу, може мати довготривалі наслідки для наступних поколінь [46].

Оскільки сім’я є важливою складовою соціальної структури, необхідність ефективної профілактики насильства в сім'ї вимагає комплексного підходу та різних рівнів втручання. Окрім того, важливою частиною цього процесу є робота з «групами ризику», до яких відносяться діти, підлітки, жінки, люди похилого віку, а також сім'ї, де існують соціальні, економічні або психологічні проблеми, що можуть стати сприятливим ґрунтом для насильства. Профілактика насильства передбачає ряд заходів на різних рівнях — від індивідуального до суспільного, а також залучення різноманітних методів соціальної роботи.

Профілактика насильства в сім'ї здійснюється на кількох рівнях: первинному, вторинному та третинному. Кожен з цих рівнів має свою специфіку та методи впливу.

Первинний рівень профілактики насильства передбачає запобігання виникненню насильства на етапі його відсутності, тобто формування здорових моделей поведінки, взаємоповаги та взаєморозуміння в сім'ї. Це включає в себе:

1. Проведення інформаційних кампаній серед населення, спрямованих на формування культури ненасильницького спілкування і виховання в суспільстві.
2. Охоплення ширших верств населення заходами з підвищення рівня правової обізнаності, зокрема роз’ясненням прав та обов’язків в рамках сім’ї, а також можливостей для допомоги у разі насильства.
3. Формування нових культурних та соціальних стандартів, таких як гендерна рівність, толерантність та взаємоповага [44].

Вторинний рівень профілактики включає раннє виявлення та втручання в ситуації, що можуть привести до насильства. Це робота з родинами, у яких є ознаки соціальних чи психологічних проблем, таких як алкогольна або наркотична залежність, депресія, чи де наявні ознаки насильства. Заходи на цьому рівні включають:

1. Ідентифікацію сімей «групи ризику» через роботу соціальних працівників, педагогів та психологів.

2. Психологічну підтримку для батьків та дітей, допомогу у вирішенні конфліктів та поліпшення взаємин.
3. Проведення тренінгів, навчальних семінарів і курсів, що допомагають сім'ям розв'язувати проблеми без насильства.

Третинний рівень профілактики стосується ситуацій, коли насильство вже мало місце. Тут завданням є не лише припинення насильства, але й реабілітація жертв та корекція поведінки агресора. Це включає:

1. Надання допомоги жертвам насильства — психологічна підтримка, юридичні послуги, притулки для постраждалих.
2. Реабілітація осіб, які вчинили насильство, через програми корекції поведінки, психотерапію, роботу з агресією та взаємодію з соціальними службами.
3. Відновлення соціальних зв'язків жертв насильства і їх інтеграція в соціум.

Ключовим аспектом профілактики насильства є робота з людьми, які належать до ризикованих категорій. До таких груп відносяться діти, підлітки, жінки, люди похилого віку, а також особи з обмеженими можливостями або інші соціально незахищені верстви населення. Розглянемо детальніше специфіку роботи з цими групами [45, с. 118-124]:

Діти і підлітки — одна з найбільш вразливих категорій, оскільки вони можуть бути не лише жертвами насильства з боку батьків або опікунів, але й агресорами у випадках насильства над однолітками. Профілактика насильства серед дітей включає:

- Виховання здорових, ненасильницьких моделей поведінки.
- Розвиток культурної та соціальної толерантності.
- Навчання дітей і підлітків самозахисту, вмінням розпізнавати насильство та звертатися за допомогою.
- Спільна робота з педагогами, психологами і соціальними працівниками в школах і інших навчальних закладах.

Школа як соціальний інститут є важливим компонентом системи профілактики насильства в сім'ї, оскільки саме в школі діти та підлітки отримують необхідну інформацію, а також мають можливість для розвитку соціальних навичок. Школа повинна бути тим середовищем, де проводиться:

1. Освітня робота серед учнів та їх батьків, яка включає навчання правам дітей, методам захисту від насильства, а також створення атмосфери підтримки для постраждалих.
2. Проведення тренінгів для вчителів, психологів та соціальних педагогів для виявлення випадків насильства в сім'ях учнів.
3. Розробка програм з профілактики агресії серед дітей, що включають навчання емпатії, толерантності, а також способам мирного вирішення конфліктів [39, с. 27-35].

Профілактика домашнього насильства в освітніх закладах здійснюється на трьох рівнях: первинному, вторинному та третинному. На первинному рівні педагогічний колектив проводить інформаційно-просвітницьку роботу серед учнів, їхніх батьків та громади, поширюючи знання про запобігання насильству в сім’ї. Основна увага приділяється вихованню свідомого ставлення до проблеми насильства, формуванню відповідальності за дії та своєчасному залученню компетентних органів у разі загрози життю чи здоров’ю дитини.

Першим і найважливішим етапом профілактичної діяльності є соціально-педагогічна освіта, що охоплює як дітей, так і батьків. Вона спрямована на формування розуміння правових та морально-етичних засад сімейних відносин, значення родини в житті людини, поваги до особистості кожного члена сім’ї. Педагогічна діяльність у цій сфері враховує вікові особливості дітей та їхню психологічну готовність сприймати інформацію. Одним із найважливіших аспектів є залучення до просвітницької роботи широкого кола учасників: представників соціальних служб, правозахисних організацій, волонтерів та активістів. Для підвищення ефективності профілактичних заходів використовуються різноманітні методи роботи: батьківські збори, консультації, семінари, тренінги, шкільна медіація тощо [35, с. 201-207].

На вторинному рівні профілактики ключове завдання полягає у виявленні фактів жорстокого поводження з дітьми та визначенні осіб, які потребують допомоги. Основними суб'єктами цієї діяльності є адміністрація навчального закладу, соціальний педагог, шкільний психолог, класні керівники, вихователі, медичні працівники. Важливою частиною профілактичної роботи є вміння педагогів розпізнавати ознаки насильства – фізичного, психологічного, сексуального чи економічного, що дає можливість своєчасно втрутитися та запобігти негативним наслідкам.

На третинному рівні профілактики розроблено алгоритм дій у випадках виявлення насильства. Зокрема, інформація про дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, передається керівнику закладу або спеціальному координатору, відповідальному за протидію насильству. На цю посаду зазвичай призначають соціального педагога або практичного психолога, який організовує заходи щодо підтримки постраждалих дітей та їхніх родин, координує роботу з іншими установами й службами.

Окремим напрямом профілактики є робота з дітьми, які проявляють агресивну поведінку. Поодинокі випадки агресії можуть бути наслідком вікових криз, проте систематичні прояви насильницької поведінки потребують корекційної роботи. У межах соціально-педагогічної діяльності проводиться індивідуальна робота з такими учнями, що включає формування навичок контролю емоцій, виховання самодисципліни, розвиток інтересів та залучення до соціально корисної діяльності. Дітей, які схильні до агресії, залучають до різних творчих та технічних гуртків, що допомагає їм спрямувати енергію в конструктивне русло.

Важливою частиною профілактичної роботи є моніторинг ефективності впроваджених заходів. Використовуються різні методи оцінювання, такі як опитування, тестування, анкетування учнів та батьків, інтерактивні ігри, інтелектуальні змагання. Дані заходи дозволяють оцінити рівень обізнаності дітей та дорослих щодо безпечної поведінки в сім'ї, виявити прогалини у знаннях, а також визначити дітей, які потребують додаткової підтримки.

Моніторингові заходи є основою для подальшого планування та коригування соціально-педагогічної роботи у школі. Хоча формальним показником ефективності профілактики є зниження зафіксованих випадків насильства, слід пам’ятати, що це явище може залишатися прихованим. Саме тому моніторинг знань та навичок учнів та батьків є важливим кроком у запобіганні домашньому насильству й має бути невід’ємною частиною роботи освітніх закладів [34].

Таким чином, профілактика насильства в сім'ї та робота з ризиковими групами є багаторівневим і комплексним процесом, що вимагає залучення різних соціальних інститутів, а також постійної взаємодії між громадськими організаціями, державними установами та безпосередньо родинами. Важливими складовими є як інформування та просвітницька діяльність, так і створення ефективних механізмів допомоги та реабілітації для постраждалих.

Висновки до розділу 2

У другому розділі було проведене дослідження методів соціальної роботи з дітьми, які постраждали від насильства в сім'ї, на прикладі Центру надання соціальних послуг Тиврівської селищної ради. Під час аналізу діяльності цього закладу зроблено такі висновки:

1. **Аналіз методів роботи Центру**: Центр надання соціальних послуг Тиврівської селищної ради використовує цілу низку методів у роботі з дітьми, що постраждали від насильства. Це включає психологічну допомогу, кризове втручання, індивідуальні та групові консультації, а також реабілітаційні програми для відновлення психоемоційного стану дітей.
2. **Роль міждисциплінарної команди**: Важливим елементом діяльності Центру є ефективна співпраця між соціальними працівниками, психологами, юристами, медичними працівниками та представниками

правоохоронних органів. Така командна робота дозволяє надавати комплексну допомогу постраждалим дітям, забезпечуючи як правовий захист, так і психологічну та соціальну реабілітацію.

3. **Реалізація індивідуального підходу до кожної дитини**: У процесі соціальної роботи важливо враховувати індивідуальні потреби дитини, її особисту ситуацію та рівень посттравматичного стресу. У Центрі використовуються персоналізовані підходи для кожної дитини, що включають планування допомоги, відповідно до її вікових, психологічних та емоційних особливостей.

4. **Використання ефективних програм підтримки та реабілітації**: На прикладі Центру виявлено, що ефективні реабілітаційні програми знижують рівень психологічного стресу у дітей. Програми включають арт-терапію, групи підтримки та психосоціальні тренінги, що сприяють розвитку здорових соціальних навичок і адаптації дитини до нових умов життя.

5. **Проблеми та виклики в роботі Центру**: У процесі дослідження виявлено кілька проблем, з якими стикається Центр. Це недостатнє фінансування, обмежена кількість фахівців, а також труднощі в доступі до ресурсів для глибшої реабілітації дітей. Проте, незважаючи на ці труднощі, Центр активно працює над підвищенням ефективності своїх послуг і намагається оптимізувати надання допомоги.

Отже, дослідження показало, що методи соціальної роботи, які використовуються Центром надання соціальних послуг Тиврівської селищної ради, є ефективними, але для їхнього подальшого удосконалення необхідно враховувати існуючі труднощі та забезпечити більш широкий доступ до ресурсів для комплексної допомоги дітям

ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження було виконано поставлені завдання, що дало змогу комплексно розглянути проблему насильства над дітьми в сім'ї та окреслити шляхи її подолання.

По-перше, аналіз теоретичних підходів до проблеми насильства дозволив встановити, що це явище має складний та багатовимірний характер. Воно включає фізичне, психологічне, сексуальне насильство та нехтування потребами дитини. Основними факторами, що спричиняють насильство, є соціально-економічні труднощі, сімейні конфлікти, низький рівень правової культури та психологічні особливості батьків.

По-друге, виявлено, що діти, які зазнали насильства, мають характерні психологічні особливості, зокрема низьку самооцінку, високий рівень тривожності, емоційну нестабільність та труднощі в соціальній адаптації. Такі діти часто демонструють депресивні стани, агресивну або замкнуту поведінку, що ускладнює їхнє подальше соціальне функціонування.

По-третє, досліджено основні напрями соціальної роботи з постраждалими дітьми, серед яких особливе значення мають кризове втручання, психологічна реабілітація, соціальний супровід та правова допомога. Важливу роль у процесі реабілітації відіграє міждисциплінарна співпраця фахівців різних сфер – соціальних працівників, психологів, юристів, педагогів та медичних працівників.

По-четверте, виявлено низку проблем і труднощів, що виникають у процесі надання соціальної допомоги дітям-жертвам насильства. До них належать недостатня кількість спеціалізованих установ, низький рівень фінансування соціальних програм, недостатня кваліфікація деяких спеціалістів та правова незахищеність дітей.

Зрештою, запропоновано ефективні методи соціальної роботи, серед яких розвиток служб кризової підтримки, підвищення кваліфікації соціальних працівників, впровадження індивідуальних програм психологічної допомоги, а

також посилення профілактичної роботи та правової освіти населення. Важливим напрямом є впровадження механізмів раннього виявлення випадків насильства та створення умов для безпечного середовища розвитку дітей.

Таким чином, результати дослідження підтверджують необхідність комплексного підходу до проблеми насильства над дітьми, що включає як превентивні, так і реабілітаційні заходи. Реалізація запропонованих рекомендацій сприятиме покращенню якості соціальної допомоги та забезпеченню захисту прав і благополуччя дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho% 20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.
2. Безпалько О.В. Соціальна робота : навчальний посібник. К. : Вища школа, 2004. 351 с.
3. Боднар А.Я.,Павленко С.С. Деякі аспекти вивчення проблеми насильства в сім'ї на сучасному етапі. Наукові записки НаУКМА. 2008. Т. 84. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. С. 69–72.
4. Брюкнер М. Насильство в сім'ї: локальні дії – міжнародна проблема. Журнал досліджень соціальної політики. 2011. С. 42.
5. Бугаєць Т. Домашнє-насильство-фокус-на-hard-skills. URL: http://tomorrowslawyer.org/домашнє-насильство-фокус-на-hard-skills/
6. Бутенко О.Г. Нормативно-правове забезпечення попередження жорстокого поводження та домашнього насильства над дітьми. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2021 р., No 77, Т. 1. С. 18–25.
7. Герасимчук С. Нормативно-правовий захист дитини від насильства.JURNALUL JURIDIC NATIONAL: TEORIE SI PRACTICA. Національний юридичний журнал. Теорія і практика. NATIONAL LAW JOURNAL: TEORY AND PRACTICE. IUNIE 2017. С. 89–92.
8. Гончарова Т. В. Насильство дітей у сім'ї: умови, причини й фактори виникнення / Т.В. Гончарова // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2010. – № 4. – С. 47–53.
9. Гриценок Л. І., Капустюк О. М. Індивідуальна психологічна онлайнпідтримка в умовах карантину: організація та результати волонтерського проєкту. Наукові студії із соціальної та політичної психології. № 47 (50). С.

83.URL:https://lib.iitta.gov.ua/728086/1/Individual%20Psychological%20Online%20Support%20under%20Quarantine_Organization%20and%20Results%20of %20Volunteer%20Project.pdf

10. Гузій О. В. Як зупинити насильство над дітьми та підлітками: системна роль лікарів. Український медичний часопис, 2018. URL: https://www.umj.com. ua/article/121688/yak-zupiniti-nasilstvo-nad-ditmi-ta-pidlitkami-sistemna-rollikariv. 2.
11. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист : збірник документів. – К.: АТ «Видавництво «Столиця», 1998. – Ч. ІІ. 1998. 292 с.
12. Дубан Е., Радачіч І., Гопалан П. Навчальний посібник для суддів та прокурорів щодо забезпечення доступу жінок до правосуддя : навч. посіб. 2017. 132 с. URL: https://rm.coe.int/tm-general-part-women-s-access-to-justiceukr-web/16808e9a3d
13. Європейська конвенція про здійснення прав дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/994_135#Text.
14. Журавель Т. В., Кочемировська О. О., Ясеновська М. Е. Попередження, виявлення і подолання випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми: методичний посібник для освітян. Київ: ТОВ “К.І.С.“, 2010. 242 с.
15. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (зі змінами, внесе-ними згідно із Законом No 2671-VIII від 17.01.2019). URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/2229-19/paran2#n2.
16. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text.
17. Закон України «Про охорону дитинства». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/2402-14#Text.
18. Закон України «Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text.

19. Запобігання насильства в сім'ї / Під заг. ред. А.В.Довженко, А. Й. Присяжнюк, В. А. Ганцюра. – К. : ТОВ НОВА, 2004. – 136 с.
20. Захист прав дітей від насильства в сім'ї. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Захист_прав_дітей_від_насильства_в_сім%27.
21. Інформаційно-методичні матеріали та аналіз нормативно-правової бази з питань попередження насильства над дітьми в сім'ї та поза нею / авт. кол. : В.О. Брижик, Т.В. Журавель, О.О. Кочемировська та ін. ; за ред. Т.В. Журавель, Г.О. Христової. Київ : ТОВ «К.І.С.», 2010. 238 с.
22. Конвенція Ради Європи «Про запобігання та протидію насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» (Стамбульська конвенція) / Секретаріат Комітету з рівних прав і недопущення дискримінації ; Парламентська Асамблея Ради Європи. Оновлена редакція, жовтень 2013. Київ : ТОВ «К.І.С.», 2014. 108 с.
23. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Редакція від 01.01.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.
24. Концепція нової української школи. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/ zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola.compressed.pdf.
25. Кочемировська О. Можливості виявлення та попередження насильства в сім'ї: основні поняття : посібник для соціальних працівників. Харків : НТМТ, 2008. 44 с.
26. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/4651-17.
27. Кримінальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

28. Методика визначення та індикатори різноманітних форм жорстокого поводження з дітьми // Методичні рекомендації соціальним працівникам щодо підготовки прийомних батьків. – К. : [б. в.], 1998. – С. 117–126.
29. Міхановська Н. Г., Штриголь Д. В., Луценко О. Л., Куратченко І. Є. Психодіагностичний комплекс для оцінки наслідків домашнього насильства у дітей: методичний посібник. Київ: ПП «КП» УкрСіч». 2019. 80 с.
30. Міхєєва О. І., Міхєєва М. Л. Проблема судової психологічної експертизи потерпілих від домаш-нього насильства у сучасному науковому психологічному дискурсі. Теорія та практика судової експер-тизи і криміналістики : зб. наук. пр. 2019. Вип. 19. С. 456–463. DOI: 10.32353/knife.1.2019.036
31. Насильство над дітьми: статистичні дані та основі поняття. URL: http://shkola-68.at.ua/Psix/ nasilie.pdf.
32. Ноур А.М. Насильство в сім'ї в Україні: стан проблеми, пошук шляхів розв'язання / А.М. Ноур. Український соціум. 2016. №3. С. 70-76.
33. Пінейру Паулу Сержіу. Доповідь про насильство щодо дітей у світі : дослідження Генерального Секретаря Організації Об'єднаних Націй з питань насильства щодо дітей. Київ : Перфект Стайл. 363 с.
34. Попередження насильства в сім'ї: Метод. рекомендації / М. І. Дмитренко, М. В. Тропінін, П. О. Власов – Дніпропетровськ : Юрид. ін-т МВС України, 2001. – 60 с.
35. Попередження, виявлення, і подолання випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми : методичний посібник для освітян / авт. кол. : Т.В. Журавель, О.О. Кочемировська, М.Е. Ясеновська ; за загал. ред. О.В. Безпалько. Київ : ТОВ «К.І.С», 2010. 242 с.
36. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року No 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії до-машньому насильству і насильству за

ознакою статі». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text.

37. Постанова КМУ від 3 жовтня 2018 р. No 800 «Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема таких, що можуть загрожувати їхньо-му життю та здоров'ю». URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/800-2018-%D0%BF#Text.
38. Правовий захист від насильства та що ми можемо зробити, щоб запобігти насильству над дітьми в сім'ї : інформаційна брошура / упоряд. : Л. Кумпан, О. Агаркова, С. Росік. – Херсон : ХОЦ "Успішна жінка", 2006. – 60 с.
39. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВРР). 2018. № 5. С. 35.
40. Про запобігання та протидію домашньому насильству. Закон України № 2229-VIII. 2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19.
41. Психолого-педагогічна робота у загальноосвітніх навчальних закладах з профілактики насильства над дітьми : метод. посіб. / автор.- упоряд. : Т. В. Вовчок, Н. П. Степура, І. С. Даниленко та ін.; за заг. ред. Т. П. Цюман. – К. : ВПЦ "Експрес". – 2009. – 328 с.
42. Ролінський В.І. Насильство щодо неповнолітніх: проблеми, профілактика: навчально-методичний посібник. Одеса : Ветаком, 2003. 220 с.
43. Система захисту дітей від жорстокого поводження: [навчально-методичний посібник]. За ред.: К.Б. Левченко, І.М. Трубавіної. К.: Держсоцслужба, 2005. 396 с.
44. Сімейний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/l.aws/show/2947-14#Text.
45. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / за заг. ред. А.Й. Капської, І.М. Пінчук, С.В. Толстоухової. Київ, 2013. 246 с.
46. Собко, Г. М., & Мох, Т. П. (2023). ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ДІТИНИ ПІСЛЯ ПСИХІЧНОГО ТА ФІЗИЧНОГО НАСИЛЬСТВА. *Київський часопис права*, (3), 160-165. https://doi.org/10.32782/klj/2023.3.23

47. Соціальна робота – Ч. 3. / Під заг. ред. А. М. Бойко, Н. Б. Бондаренко та ін. – К.: КЦССДМ, 2003. – 316 с.
48. Соціально-педагогічна робота з профілактики насильства щодо дітей. Соціальна педагогіка : навчальний посібник / авт.-кол. : О.В. Безпалько, І.Д. Звєрєва, Т.Г. Веретенко та ін. ; за заг. ред. О.В. Безпалько. Київ : Академвидав, 2013. С. 197–209.
49. Тюріна В.О. Мотиви і потреби як фактор насильницької поведінки. Соціальна робота: теорія і практика. 2009. №2. С. 18– 26.
50. Юридична енциклопедія. URL: https://leksika.com.ua/legal/.
51. Annor F. B., Gilbert L. K., Davila E. P., Massetti G. M., Kress H., Onotu D., Ogbanufe O. Emotional violence in childhood and health conditions, risk-taking behaviors, and violence perpetration among young adults in Nigeria. Child Abuse & Neglect. 2020. Aug; 106: 104510. DOI: 10.1016/j.chiabu.2020.104510
52. Donohue B., ..., Maier-Paarlberg T. Domestic Violence / Encyclopedia of Stress ; Editor-in-Chiff G. Fink. Academic Press ; 2nd Edition, 2007. 8676 p. URL: https://www.sciencedirect.com/topics/ psychology/psychological-abuse
53. Parsons A. M., Heyman R. E., Mitnick D. M., Slep A. M. S. Intimate partner violence and child maltreatment: Definitions, prevalence, research, and theory through a cross-cultural lens / Cross-Cultural Family Research and Practice
54. Rizvi S. F. I., Najam N. Parental Psychological Abuse toward children and Mental Health Problems in adolescence. Pakistan Journal of Medical Scitycts. 2014. Mar-Apr; 30 (2): 256–260. URL: https:// www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3998989
55. T racy N. Emotional-Psychological Abuse Articles. HealthyPlace. 2012. July 24. URL: https://www.healthyplace.com/abuse/emotional-psychological-abuse/emotional-psychological-abuse-articles

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Анкета для вивчення проблеми насильства над дітьми в сім'ї

Інструкція. Дана анкета є анонімною. Ваші відповіді допоможуть у дослідженні проблеми насильства в сім'ї та розробці заходів підтримки дітей, які постраждали від жорстокого поводження. Будь ласка, відповідайте щиро.

1. Загальні відомості:

1.Вік: _____

2. Стать: ☐ Чоловіча ☐ Жіноча ☐ Інше

3. Соціальний статус родини:

☐ Повна сім'я

☐ Неповна сім'я

☐ Прийомна сім'я

☐ Опікунська сім'я

☐ Інше (вкажіть) _____

4. Скільки дітей у вашій сім'ї?

☐ Одна дитина

☐ Двоє

☐ Троє і більше

2. Досвід насильства в сім'ї:

1. Чи відчували ви насильство з боку батьків або опікунів? (Можна вибрати кілька варіантів)

☐ Фізичне (удари, штовхання, побиття)

☐ Психологічне (образи, погрози, маніпуляції)

☐ Економічне (відмова в необхідних засобах для життя)

☐ Сексуальне

☐ Ніколи не зазнавав(ла) насильства

2. Як часто ви стикаєтесь із насильством у сім’ї?

☐ Постійно

☐ Часто

☐ Рідко

☐ Ніколи

3. Як ви реагуєте на випадки насильства?

☐ Замикаюсь у собі

☐ Розповідаю друзям

☐ Шукаю допомоги в дорослих (вчителів, родичів, соціальних служб)

☐ Терплю і не розповідаю нікому

4. Чи зверталися ви за допомогою через насильство?

☐ Так

☐ Ні

5. Якщо так, до кого саме?

☐ Вчителів

☐ Соціальних служб

☐ Родичів

☐ Поліції

☐ Друзів

☐ Інше (вкажіть) _____

6. Чи отримали ви необхідну допомогу?

☐ Так

☐ Ні

3. Психологічний стан та наслідки:

1. Як ви почуваєтесь у сімейному колі?

☐ Захищено і комфортно

☐ Напружено, але терпимо

☐ Відчуваю страх і небезпеку

2. Чи впливає сімейне насильство на вашу успішність у навчанні?

☐ Так, негативно

☐ Ні, не впливає

☐ Важко сказати

3. Чи виникали у вас думки про втечу з дому через насильство?

☐ Так

☐ Ні

☐ Іноді

4. Думка про підтримку та шляхи вирішення проблеми:

1. Як ви вважаєте, що допомогло б дітям уникати насильства в сім'ї? (Можна вибрати кілька варіантів)

☐ Соціальна підтримка

☐ Консультації психолога

☐ Підвищення рівня обізнаності про права дитини

☐ Жорсткіші закони та контроль за їх виконанням

☐ Покращення матеріального становища сімей

☐ Інше (вкажіть) _____

2. Чи знаєте ви, куди звертатися в разі домашнього насильства?

☐ Так

☐ Ні

3. Чи бажали б ви взяти участь у програмах допомоги дітям, які зазнали насильства?

☐ Так

☐ Ні

ДОДАТОК Б

Таблиця узагальнених результатів анкетування

Питання	Відповідь 1	Відповідь 2	Відповідь 3	Відповідь 4
Вік	10-12 років (35%)	13-15 років (45%)	16-18 років (20%)	-
Стать	Чоловіча (40%)	Жіноча (55%)	Інше (5%)	-
Чи зазнавали насильства?	Так (65%)	Ні (35%)	-	-
Тип насильства	Фізичне (30%)	Психологічне (50%)	Економічне (15%)	Сексуальне (5%)
Як часто?	Постійно (20%)	Часто (35%)	Рідко (30%)	Ніколи (15%)
Чи зверталися за допомогою?	Так (40%)	Ні (60%)	-	-
Отримали допомогу?	Так (25%)	Ні (75%)	-	-
Чи знаєте, куди звертатися?	Так (50%)	Ні (50%)	-	-
Чи бажаєте брати участь у програмах допомоги?	Так (70%)	Ні (30%)	-	-